

Герцик

Пан - отче!..

Анастасій

Послухайте, міряни! Хто з вас піде
За їм, той буде ворог християнству,
І я, по власті богом мні наданій,
Запрет на всіх кладу проти закона
Так діяти. Тепер свята субота:
Тоді хотіли в церкву, от і можно!
Відперта церква. Щож ви стоїте?
Ходімо. (Повертається; народ стоїть).

Герцик (в серцях кидається до його)

Ти мабуть з'їв од ляхів прочуханів,
Ну, їж; ну, кланяйся їм — вони ще раз
На щоках обірвуть тобі волосся!..
Чого ж ти люди добрі зводиш, попе?

Анастасій

Ходімо, добрі люди, швидше в церкву,
Бо сонечко звернуло вже на захід.

Герцик

Стій, стій, не ворущись! Я дам тобі!..

Петро

Семене, що ти? Блекоти об'ївся?
Гов, хлопці! Що ви стоїте, безумні?
Не бачите? Він мабуть одурів!
Священика!.. Ах, бісів син, анцихрист!
Ох, супостат! Рука твоя проклята
Посміла!! (Народ оступа Гердика.) В'яжіть його!

Герцик

В'язать? Ах ти, стара собака!.. Як?
Мене в'язать?.. Кишки тобі скоріш
Я розв'язу шаблюкою сією,
Ніж ти до мене смітимеш торкнутись!
(Обмахує коло себе шаблею)

Стогадцять вам чортів! Гидкі поганці,
Підніжки недовірків, перевертні,
Ви — байстрюки, жіноцькії підхвістки!

Юди всі, христа продали вдруге!
Вам всім, бачу, дать по десятку злотих,
Так ви хоч зараз в нехристі радніші...
Чорт з вами! (Обертається назад).
Будьте ви прокляті повік
Од бога! Хай забуде вас, як ви
Його забули! Йдіть собі на піч
Коло жінок качатись, отто ваше.
А я за себе сам один ще справлюсь...

Народ

Семене! Брате! Ми твої усі:
Роби із нами, що ти схочеш, всюди
Веди нас — вправо, вліво, хоч куди,
На муку, на смерть, в пекло... Ми радніші...
За віру православну, за родину!..

Анастасій

Семене Герцику, утихомирся!
Послухай лиш мене... Твоя єсть воля —
Хоч вважиш, хоч не вважиш, се як знаєш —
Тільки послухай...

Герцик

Що там буду слухать?
Не бійсь, хоч ти і піп і свят закон
Толкуєш, та я й сам, що діять, знаю.

Анастасій

Я знаю й вірю, друже. Ти на мене
Розсердився, та овсі дурно, друже.
Хіба я ражу, щоб ляхам коритись,
Або що? Ні, Семене мій коханий!
Хай бог спаса: душа у мене руська.
І так мені на світі жити важко,
У вічнім пеклі я б радніш прийняти,
Ніж мучитись, на тее дивлючися,
Як віра православная страждає
І добрий наш народ бідує гірко...
Та тільки те, що все мені вас жалко,
Тим жалко, що, мість визволення і щастя,
Залучите ви нове бідування!
Бо з чвари вашої добра не буде;
Половлють тільки та ще більше будуть

Втіснити, от і все! А моя рада:
По-моєму, відправить до гетьмана
Хмельницького тихенько і прохати,
Щоб він ізмилувавсь, прислав нам поміч,
Бо ми вже страждемо не вміру. Так!
Тоді б ми вислобонилися, вражих
Ляхів повиганяли б геть відсіль,
І то не так, як виганяли другі,
Що переріжуть всіх та перетоплють!
Спаси від сього, боже! Гріх великий
Відплачують злочинцям по-злодійськи,
Бо нам не помсти треба, а слободи.

Чужестранець

Пан гетьман вам поклон свій посилає,
І отсей лист велить вам прочитат (читає):
„Дознались ми, що у Переяславі
Ляхи втісняють руських, і що досі
Не вислобонились Переяславці.
Оттим отсе, кохані православні,
П'ять тисяч війська посилаю в поміч.
Повибивавши всіх ляхів проклятих,
Умісті з нами славте, діти, бога,
Що спас свій люд від тяжкої неолі“.

Петро

Як?

Чужестранець

Так. (Шум між народом).

Герцик

Вони сього не стоять, тай не хочуть.

Чужестранець

Готове військо, я його привідця.
Увечері, як стане вже смеркати,
И католики в костьол свій ізберуться,
Намітьте кожний дім, де лях живе,
Ударте в дзвін і ріжте супостатів;
А ми, почувши, явимось зараз,
Оступимо кругом весь Переяслав,
І ні одна проклятая душа
Не вихопиться відсіля із пекла.
Уранці всі ви будете слободні,

І день святий великдень буде двічі
Святіш для нас: умісті з воскресенням
Христовим ми святитимемо й наше
З пекельної неволі визволення.
Уранці всі ми будем християни,
Увечері сьогодні будем звірі.
Щоб шани із ляхів не дать нікому,
Щоб ні єдиний не утік від смерти,
Катуйте їх; маленька дітвора
Щоб іспеклась у полоні сьогодні...
Щоб завтра не було тут ляхького і духу:
Бо так велить вам пан вельможний гетьман!

Всі

Смерть католикам! Смерть їм супостатам!
Весь рід скоренимо!

Чужестранець

Не дуже то гвалтуйте, щоб не вчули.
Ти, Герцику, вернеш свою коханку;
А ти, роззяво, свою матір. Всім
Розвага буде вранці.

Петро

Хто ти,
Кумедний чоловік? Скажи, будь ласкав,
Наш визволителю, хто ти такий?

Чужестранець

Лисенко! (Усі з криком до його кидаються; розпроси,
шум, гвалт).

Тихше, тихше!

Голоси

Як? Що? Хіба вже мертві устають?
Коханий, милий батьку! Визволитель!
Чи мабуть се брехня, що вражі ляхи
Тебе убили? Ні, увесь на ранах! Правда!
Чи ти живий, чи ти воскрес із мертвих?
Мана! мана!

Лисенко

Ні, не мана — Лисенко, люду добрий!
Лисенко я... Вам чудно, дивно бачить
Мене з труни уставшого? Вам страшно

Мерця живим углядіть! Не дивуйтесь,
Що для свого народа милосердний
Господь творить такі дивні дива.
Я знаю, братці, рознеслася чутка,
Що вороги Лисенка доконали,
Закатували голодом в темниці;
Що обомлілі руки вже не в мочі
Висмикувать серця у їх; що ноги,
Швидкі на їх погибель і мучення,
Вже не піднімуться, і що одна
Душа його безсильна, дивлячися
На гірку долю милої родини,
Літа над нею соколом по хмарах
І, бачачи братівське лихо, стогне,
І даром поривається, як хвиля,
Що по Дніпру в негоду похожає,
Клекоче, рветься, сивим пилом хлиська,
Хотіла б наче берег весь залити
І вихопитись із стрижня не мусить...
Так, братці, так, ся чутка справедлива.
Я справді вже мертвець. Я вмер для миру
І для себе. Вже я не чоловік;
Вже я не той Лисенко, що між вами
Колись найліпшим козаком здавався,
Й поперед різвої кравчини жахом
На коню вороному вигравав...
Того Лисенка вже нема... Зостався
Якийсь каліка, хворий, перебитий,
Як дерево підрублене... От той,
Що називається Лисенком. Чудо,
Опудало — шуплік лякати, стовб
Потрухлий: от тепер Лисенко ваш!
Так, братці, я вже вмер. Се тінь моя
Прийшла до вас, свій рідний Переяслав
Кохаючи, спасти своїх братів;
Тобі, Семене, узвернуть коханку,
Тобі — твою безщасну матір, церков
І божу службу для тебе, пан-отче:
Усім оддать худобу і слободу,
І відомстити ворогам за смерть,
Так відомстити, щоб через двісті років
Іх правнуки Лисенка споминали...

Петро

Так, він! Лисенко він! Лисенко наш!
Як се тебе я не признав і досі?

Герцик

Мій брате!

Один з народу

Скажи ж нам, як ти визволився?

Лисенко

Через господню поміч. Вишневецький,
Не переспоривши мене у муках,
Що він і я вигадували поріз —
Я на ляхів, а він на руських, хитро
Хотів мене ізлапать, і миритись
Був захотів... А я собі на думці...
Ми вмовилися дати війську пільгу
На місяць. Я ж тимчасом намагався
Убратись у Немирів... Аж на лихо
Вони самі й над нас були лукавіш!..
У - в осени стояв я нишком з лагередом,
Як гульк! опівночі мене збудили
Якісь крики... Прочунявся я й бачу:
Стоять ляхи із голими шаблями.
Я спохватив шаблюку і рішився
Хоч і пропасти, так щоб не без слави.
Оттут то, братці, я руки ізбавивсь
І ока правого, і сі шрами
Скрізь по лицю zostалися з тої ночі...
Я бився, як скажений вовк; одначе
Мене зв'язали й повезли в Немирів...
Аж затрусився Вишневецький, як
Ізблизьку подивився на Лисенка!
Велів вести мене зараз в тортури...
Мене пекли, сікли, обидві ноги
Гарячими залізами сковали
І кинули у льох, щоб з пацюками
Та з жабами голодну смерть прийняти.
Вже сьомий день ізходив я й лежав,
Охлялий, хворий, слабий, ледве - ледве.
Душа у тілі, й смерти дожидався...
Як тут мої голінні гайдамаки
В Немирів увірвались. Горе й лихо
Настигло на ляхів! Пан Вишневецький
Мерщій утік. Котрі ляхи поспіли,
Пішли за їм; котрі ляхи zostались там,
У полон'ї та у залізах гибли...
Почувши мою долю, гайдамаки

Мене мерщій вислобонили. Братці!
Багацько лиха я, ляхам подівав,
Багацько християнських городів
Повизволялись через мене...
А рідний Переяслав мій... Останній
Раз може я над ворогом потішусь,
Нехай же раз сей буде за родину!
Сьогодні ввечері ви всі слободні:
П'ять тисяч війська к вам прийшло на поміч,
П'ять тисяч, братці! Тільки з тим варунком,
Щоб ні одна душа з вас не посміла
Над ворогом ізмилюватись! В серце
Тому меч гострий, хто жалує серцем
Католиків! Удесятеро їм
Відплатимо за наші біди!.. Смерти
Їм мало! Братці! Болісти і лиха,
Скільки їх є на світі, зберемо
На супостатські голови треклятих!..
Хто вигада сильнішу наругу
Над недовірками, тому більш чести!
Той буде перший поміж козаками!..

Голос 1-ий

Кості їм потрошим!

Голос 2-ий

Огнем палить!

Голос 3-ій

В багні топить!

Голос 4-ий

Всіх догори ногами перевішать!

Анастасій

Лисенко! Ось лиш розкажу тобі
Я приказку.

Лисенко

Аби була коротка.

Анастасій

Коротка. Був собі отець із сином.
Син, на лихо йому, був непокірний,

І все грубив проти отця, й не слухав;
Одначе добрий батько все терпів,
Все одбував, і був до його добрий.
Раз син вельми нашкодив у господі:
Тоді отець розсердивсь, тай прогнав
Дитя своє із дому. Син пішов,
І тільки вийшов із рідного двора,
Прийшлося йому іти через ріку...
Міст розломала половідь. Наш хлопець
Пішов у брод, як ось попав у яму,
І топне.... Бачачи те, батько
З вікна та до його — по саму шию
Ускочив у воду й витягнув його.
Що ж син? На другий день, мість дяки,
Бив батька!.. Ну, скажи ж, будь ласкав,
Що батько з сином мусить ізробити?

Лисенко

Що? Батько хай покине злого сина
І прожене навіки із господи.
А ти, пан-отче, хоч і замовчи,
Бо бачиться, чого ти хочеш...

Анастасій

Добре.

Ти кажеш: замовчи; одначе батько
По-твоему покинуть сина мусить,
Так знай же, сину, знай і ти, люду добрий,
Що батько єсть — господь наш милосердний,
А непокірливе дитя — Лисенко;
Бо він в святім своїм писанні каже
Не діять лиха й ворогу лихому.
Ти знаєш се; одначе скільки крови, —
Не тільки винної, — такої скільки,
Котра колись покуту переважить,
Скільки пролив ти? Бог усе терпів,
Терпів, поки його святая воля
Терпіть воліла, ждав, щоб ти одумавсь.
Ти не одумавсь — бог тебе скарав,
Оддав тебе суровим ворогам,
Одняв у тебе руку, око, тіло
Твое лишив, щоби душа спаслася;
І вп'ять зласкавивсь, як над сином батько,
Од смерті визволив, із пекла виніс
Всеміцною десницею своєю...

Що мусиш ти робить? Гарячим серцем,
Молитвою та добрими ділами
Принести богу дяку... Ти ж що робиш?
Ти б'єш його. Бо знаєш, що спаситель
Сказав: усе, що робиш ти для брата,
Ти робиш для його — добро чи лихо.
А брат твій лях такий же, як і руський,
Все чоловік, все божа твар така ж...
І вам усім не гріх таки? Господь
Почув молитви ваші і нещастя,
Послав до вас свою святую поміч,
А ви зараз, мість дяки, проти волі
Його йдете! Великий гріх вам, діти,
Великий гріх!.. Коли ви хочете щастя
І визволення милій Україні,
Так дійте вгодне богу, а не бісу...

Лисенко

(бере Анастасія за руку і обертає до церкви)

Он бачиш, церківка твоя, пан - отче;
Иди туди молитися за нас. (Бере у Гердика шаблю).
Одна душа посміє його послухать,
Всю голову мечем сим потрошу!..
Не дурно я прийшов вас визволяти,
Не дурно шлявся переодягнутий,
Не дурно випрохав в гетьмана поміч:
Усе ж для вас, усе за вас... Так знайте ж,
Що я старший над вами! Смерть і лихо
Усім ляхам! І мало-мальськи хто
Із вас не так — усіх зараз покину!

Народ

Що ти приказуєш, ми те тобі і зробим!

Анастасій

Не погубляйте своїх душ за помсту!

Лисенко

Не погубляйте своєї родини!

Анастасій

Послухайте, господь вас покарає!

Лисенко

Коли не так, усіх покину зараз!

Анастасій

У церкву, братці! День велик сьогодні!
Хай проклят буде той, хто злим жаданням
День смерти бога — спаса закаляє!..

(Йде, за їм ніхто; Лисенко йде у другу сторону, за їм усі)

ХОР

Хор усіх

Та вже засвітила зоря весняна!
Ущухнули криги на рідній ріці,
І золотом сія горидвіт по луці;
І стали понурії нетрі вдягатись,
І стали к лещиннику бджоли збиратись;
І звір'я іграє, і птаство співає,
І коник дорожку, ржучи, починає:
Всім радощі й щастя звістила весна —
І щастя не має Україна одна!
Вкраїно, Вкраїно! Така твоя доля!
Забули тебе рятувать із неволі!
Забули сусіди і діти родини;
Чи й ти, милий боже, забув Україну?

Хор хлопців

Дівчата - небожатоčka,
Не чуєте весни?
Чому ви не співаєте,
Не водите танків?
Чому ви не квітчаєте
Чорнявих кіс своїх?
Чи хочете співаночки,
Щоб ми вам почали?
Чи хочете віночечки,
Щоб ми вам заплели?

Хор дівчат

Не треба подаруночків,
Готуєм їх для вас.
Ой, знаєм ми співаночки,
Ой, є у нас вінки!
Іспершу ви родиноньці слободу узверніть

І спершу чужестранців ви
З родини проженить.
Тоді приходьте гратися
Із нами на луку;
І кожному дівчинонька
Співанку заспіва,
І кожного коханочка
Квітками завітча!

Хор усіх

Сніг спорив з землею: мовчи ти, земле!
Не страшно мені тепер сонце твоє!
А сонце почуло і сніг розтопило,
І землю квітками і зіллям скрасило.
І ти, ворог пишний, на нас так казав
І бога, безумний, на сміх підіймав;
А бог нас послухав — і суд твій настиг;
І ти перед богом розтанеш як сніг!

СЦЕНА VI

Лисенко виходить, Марина біжить до його

Марина

Де він? Де він?

Лисенко

Тут, сестро, тут.
Дивись на його, коли ще признаєш...
Моя безщасниця! Моя голубка!
У шпонах в рябця... Ох, моя миленька!

(Цілує її)

Марина

Мій боженьку! Чи се ще ти, мій брате?
Каліка, старець! Ох, моя головка!..

(Припада йому до грудей)

Лисенко

Не приторкайся, сестронько, лицем
До моїх грудей: лянькі кулі щоки
Тобі замулють... Кості вийшли з м'ясом,
Лице твоє біленькеє надавлюють...

Марина

Дозволь, мій брате! Чи не змиють сльози
Шрамів твоїх... Губами висмокчу
Весь гній із ран тобі... Ох, боже!
Не має ока!... О, мій брате любий!
Хоч би одно у мене можна вирвать
І вставить в ямку! Я б була радніша...

Лисенко

О, не кажи сього!... Не плач, мій янгол...
Бо швидко я й не втерплю і заплачу...

Марина

Мій брате!! (Плаче)

Лисенко

Не плач же, сестро! Хоч тепер не плач:
Бо плакати ніколи. Я на часинку
Зійшовся тут з тобою. Треба діло
Налагодить...

Марина

О, знаю, знаю, серце!
Щоб вороги тебе не назарили.
О, я тебе сховаю!

Лисенко

Ні, сестрицю!

Не об схованні річ... Тебе з неволі,
З позора визволить, і цілий город
З-під бусурманської кормиги. От
Чого прийшов сюди я. Вранці будем
Ми вже слободні. Ввечері сьогодні
Ні один лях від карі не втече...

— Різати, пекти,

Знущатись, наругатись над ляхами
Ми будем усю ніч. Твому злодію
Таку вже кару вигадаєм вкупі,
Що й чорт злякається... Чого ж ти, сестро,
Поблідла так? Чого ти затрусилась?
Ей, баба, баба! Що то вже за рід
Жіночий ваш! Ну, добре: тим, сестрицю,
Отсе тебе я викликав, щоб часом

Чого й тобі у чварі не зробили.
Побіжимо скоріш к Дніпру до мене:
Там я тебе сховаю... Чом ти зблідла?
Не бійсь!.. Там знайдеш ти свого Семена.

Марина

Як, зараз?!

Лисенко

Зараз, зараз. А, тепер я бачу,
Чого жажнулась ти! Ти пригляділась,
Що в мене правої руки нема,
І що, коли твій злодій навздогін
Пошле по тебе, я не в силі буду
Оборонить тебе. О ні, кохана!
Не дасть ще ліва ганьби. А й хоч ліву
Згублю, у зуби застромлю шаблюку,
А все таки сестри не дам в поталу.

Марина

Брате, брате!

Лисенко

Ану тебе! Ходімо швидше...

Марина

Мій братоньку! Убий мене, заріж —
Я не піду з тобою.

Лисенко

Що се, сестро?!

Марина

Семена я ніколи не любила.
Тобі сказали дурно, що і досі
Я убиваюся за їм душею.
Тобі сказали, що я поневолі
Живу у старости, що він мене
Украв, одняв... Ох, брате мій! Для чого
Не трісне груди у мене, щоб з посліднім
Диханням вилетіло страшне слово!..
Бий, ріж мене — я старосту люблю,
Бий, ріж мене — я по любові до його,

Щоб відв'язатись од Семена, перейшла...
Я, родом руська, ляха недовірка
Як душу полюбила, і за його
Радніша йти на смерть, на катування!

Лисенко

Ти?

Марина

Я!

Лисенко

Моя сестра?

Марина

Твоя сестра.

Лисенко

Лисенкова?

Марина

Лисенкова сестра.

Лисенко

Іди за мною.

Марина

Не піду.

Лисенко

Не підеш?

Марина

Ні, не піду.

Лисенко

Так я тебе насильно
Озьму, заставлю позабути ляха
Свого, заставлю вийти за Семена.

Марина

Насильно не заставиш і не озьмеш.

Лисенко

Чом?

Марина

Перш ніж ти мене із міста здвинеш,
Я кров'ю розплинись перед тобою!

Лисенко

Ах, ти, змія! Ти ще мене лякати?!
Іди, кажу тобі, за мною зараз!

Марина

Я вже тобі сказала — не піду.

Лисенко

Так я тебе уб'ю на отсім місті.

Марина

Бий! Вбить себе я дамся, тільки
Іти в неволю — ні.

Лисенко

Ох, ти, паплюга!
Так се тобі у козаків неволя,
А у ляхів так воля?!

Марина

Так!

Мені і воля і слобода з милим...
Я вже тобі сказала раз, мій брате,
Що не насильно затягнув мене
До себе староста, що я сама
Злюбила з їм. Та ти б таки подумав:
Коли б справді він мене в неволі
Держав як полюбовницю свою,
Чи я б отсе до тебе вийшла?.. Він би
Так і глядів за мною, куда б я
Ні повернулась. Я його невіста,
Не полюбовниця; у мене досить
Ще є душі на се. Ти дуже мало
Пізнав свою сестру... Ні, брате! Перш
Обняв би він моє холодне тіло,
Ніж взяв за теплу руку, коли б так

Як полюбовницю схотів нелюбий
Мене держати біля себе... Він
Мене не силував — сама прохалась,
Щоб захитив од Герцика мене.
Коли б ти не прийшов сюди з ляхами
За прежне розплатитись, чесним шлюбом
Ми б спарувались після свят. Тепера
Вже нам не жити на світі укупі...
Як вірна заручена ляжу з їм
В одній могилі.

Лисенко

Гаспид! диявол!
Не ляжеш з їм в одній могилі! Зараз
Мечем тобі я груди рознесу;
Його ж живого спечемо уранці...
Здихай!

(Замахується на неї шаблею, і бачачи, що вона сміло стоїть і нітрошки не
ворушиться, останувивсь)

Ти не боїшся смерти?

Марина

Не боюсь.

Лисенко

Ну — ти Лисенкова сестра!

Марина

Його.

Лисенко

Ти скажеж полюбовнику своєму,
Ти все йому повідаєш зарані
І визволиш його від смерти?

Марина

Ні,
Сього не буде! Визволять від смерти
Не буду я ляхів. Святую помсту
Моїх братів не зраджу я. Я руська!
За глум, за наругу, за неволю,
За кров і сльози рідних ти прийшов
Із ворогами розплатиться глумом,
Наругою, неволею і кров'ю;
Прийшов захитить од посміху віру,

Позбавить рідних горя, із родини
Сміття чужее вимести... Багато
Терпіла й терпить бідная родина!
Як грішника у пеклі д'яволи —
Катують нас католики... Але
Господь рішив: родина слобониться,
І лядька кров із неї рідну змиє...
Ох, брате мій! душа ще в мене руська,
І руське лихо дуже, дуже серце
Мені ворухить... Ти за се не бійся!
Не зражу вас; не тільки що не зражу,—
Того, котрого я люблю як душу,
Як божий світ, як, братіку, тебе —
Я не спасу його! Я нишком не скажу
Йому: біжи, тебе убити хочуть...
Сама вам помагатиму. Не дурно
К йому приходив пан Зацвилюховський
І щось казав, щоб він берігся! Може
Він поміча; бо щось вже турбувався,
Почувши, що народ чогось стовплявся...
Я відведу його од стереження;
Я заведу його сюда, як смеркне,
Й сама тобі коханка передам!..
І вкупі з їм, обнявшись кріпко, кріпко —
Під братниною шаблею загину...

Лисенко

Як смеркнеться й почнуть дзвонить в костьолі,
Щоб ти була з їм тута й дожидалась.

Марина

Буду.

Лисенко

Та, ти ізрадиш?..

Марина

Ні, не зражу!

Лисенко

Добре.

Будь проклята од мене і од бога!!

(Обов виходять)

ХОР.

Перша половина

Славим великую силу кохання!
Чудне й предивне твоє панування,
Над усе ти на світі сильніш!
Те, що і доля сама розлучає,
Те, що натура забороняє,
Ти парувш до купи й мириш.

Друга половина

Славим велику любов до родини!
Ти зогріваєш те серце, що стине,
Холодиш, що пала чим другим!
Ти розриваєш, що доля зв'язує,
Нівечиш те, що натура вказує,
Приязнес ти робиш гідким.

Перша половина

Серце коханням у їй загорілось,
Все воно з милим своїм розтопилося;
Нерозривнес вічне кохання його.

Друга половина

Мення „родина“ для їй не нове,
Серце в їй руське, а не чуже:
А родина для руського вище всього.

СЦЕНА VII

Ніч. — Марина з старостою ідуть умісті.

Староста

Коли б не твої чорні очі, дівко,
Що так на мене глядючи либонь
Аж тягнуть за собою, побожусь
Всіма святими, не поплівсь би дурно
Сюда я. Люди наші в церкву йдуть,
А староста, що влітку не видали
Ніколи пішого, блукає ніччю
По улицах!.. Куду мене ведеш?

Марина

Сюда. Бач, ти казав, що мене любиш,
А вже й пеняєш!

Староста

Душко ти моя!...
Хоч би у річку радніш! Но, ради бога,
Що ти задумала отсе таке?

Марина

Послухай, мій Францішку: аж ти поляк?

Староста

Я твій коханий, твій жених...

Марина

Е, ні!

Кажі мені, що я в тебе питаю:
Ти поляк?

Староста

На що споминати те,
Що я радніш б, в сам забути часом?

Марина

Ти поляк, а я руська.

Староста

Ох, не рви
Ти мого серця бідного!.. Що хочеш,
Проси в мене, кажи мені... Але
Отсе що ти вигадуєш?.. Марино!

Марина

— Руська!

Староста

Ти янгол божий, з неба
Злетівший, руська для народу тільки,
Як я для його поляк, а між нами
Немає ріжниць, ми дружка дружку
Не станем попрікати. Наші душі
Одна пред другою, як перед богом.
Я знаю, що ти вірно мене любиш,
Як я люблю тебе: от з нас і годі!

Марина

Ти мене любиш! я люблю тебе!
Одначе — все ти поляк, а я руська.
Ти мене любиш, як і я тебе!
Хіба се нам щонебудь запевняє?..

Та хто мене запевнить, що, словами
Ласкавими годуючи мене,
Ти не ховаєш в серці злої думки?..
Ти може хочеш обманить мене,
Погратись, як із дівкою простою,
А потім — поглумитись і прогнати!..
А може що і гірше... Хто запевнить
Тебе у тім, що я одною
Рукою обіймаючи тебе,
Тимчасом другою не вихопляю
Ножа із пазухи? і може в чарці,
Що коли піднесу тобі з вином,
Усипані отруї?.. Спать без ляку
Не мусиш ти, коли у одній хаті,
Під одною стріхою з тобою, спить
Душа українська! Ти на себе скажеш:
Я так божився, коли їй казав,
Як я її кохаю, так по щоках
Лилися сльози, я кохаю вірно...
Хіба сльозам та клятьбам мусить вірить
Од поляка вкраїнець? Де, скажи,
Зосталась на Україні одна церква,
Де б лях із руським не клялися дурно,
Обманюючи бога і себе?..
Скільки разів, цілуючи вкраїнця,
Для його гибель поляк заготовляв?..
Ви вмієте і плакати і божитись,
І раді стать навколошки, і бога
Призвати дурно, тільки б ворога
Лукаво обманити й загубити...
Чи не погибло ціле військо наше,
А вслід за їм увесь народ наш бідний,
Як клятьбами, божінням і сльозами
Опутали Остряницю ляхи?..
З тієї години кожний поділунок,
Що лях вкраїнцеві дає, похожий
На той, що Юда господу давав...
Дарма і клятьби й сльози! Я не вірю
Твоїм сльозам і клятьбам! Ти на мене:
Вона божилась, скажеш, так по щоках
Її лилися сльози; ні, вона
Мене кохає вірно... А хіба
Як руські, так ляхам і не платили
Тим, чим ляхи їх жалували? Сльози
І клятьби руського для ляха теж,
Що клятьби й сльози ляха для сього...

Хіба Лисенко, той Лисенко самий,
Що ви недавно тільки перестали
Лякатись, він, кажу, хіба не клявся
Й не плакав перед вами для того,
Щоб лучче погубляти вас? Лисенко
Робив з ляхами те, що й думать страшно:
А я Лисенкова сестра... Францішку!
Чи чуєш? Я Лисенкова сестра.

Староста

Марино!

Марина

Погляди на город
Отсей. Чи так він устрівав великдень
Перш, ніж лиха година нанесла
Вас, злодіїв?..

Староста

Марино! мила, люба!
Коли хоч трохи ти мене кохавш,
Змилуйся, не нагадуї; хоч і мусиш
Нагадувать: я не один в сім винен.
Не я старший, не нарікай на мене
Одного...

Марина

Ти в сім винен, ти в сім винен!
Бо ти старший у всім Переяславі.
Між тим євреї в Переяславі
На одкупі церкви святії держать,
Ксьондзи на людях їздять до костьолу,
І кожний день десятки неповинних
В тортурах або з голоду здихають...
Весь Переяслав стражда і бідує,
А ти старший у всім Переяславі!

Староста

(кидається навколюшки).

Марино, пошануй!..

Марина

Ви шанували

Нещасних руських, як у вас прохались?
Пощанував сьогодні ти ту жінку,

Що привели до тебе? І за те,
Що бідна нишком напекла пасок,
Ти на три дні її всадив у льох...
На три дні празників!.. Пошанував!

Староста

Марино! Лихо!..
Біда мені! мороз дере!.. Пустити!
Пустити... ходімо швидше!..

Марина

Стій, Францішку!
Ще я тобі скажу, зачим сюди
Тебе я привела. Вночі сьогодні
Лисенко, брат покійний, появився
І став над постіллю мою. Страшно
Текла із його кров: увесь на ранах,
Посічений, опалений без ока,
Став він передо мною. Я злякалась,
Підняла крик... Він підійшов до мене
І так сказав: Не бійся, сестро! Сором
Твій знаю; але не прийшов того,
Щоб пострікати тебе. Сієї ночі,
Коли задзвонять у костьолі, ти
Свого коханка приведи до Альти:
Там покажусь йому...

Староста

А от і дзвонять!
Ні, мабуть він пожартував з тобою:
Немає, бач, і досі! Ну, ходімо!

Марина

(вихватує у його шаблю і бігає, махаючи нею).

Так! Дзвонять, дзвонять, дзвонять! Гей, злітайтесь
Ви, чорні ворони, на Переяслав!
Тут добра вам потала буде! Дзвонять!!
Се дзвонять ще до церкви... Католики
Збираються молитись богу тихо...
А що, як інколи задзвонять інак,
Задзвонять так, що в кожного поляка
Волосся настобурчиться! А, бачиш,
Дзвонили так, ти сам казав, по інших
Українських городах...

Староста

Ох, що се, що се?
По всіх церквах вже й руських дзвонять...

Марина

Дзвонять! (Регочеться)
Буває страшний дзвін, як разом з дзвоном
Скрізь понесеться: „смерть ляхам!“

Галас

Смерть ворогам!
(Пожар, гук, крик, плач).

Староста

Ізрада! Чвара!

Марина

Ні! Розправа, помста!
Багато лиха руські одбували,
Нехай тепер поплатяться й ляхи!..

Староста

Марино! Шаблю, шаблю!..

Марина

Ні! Не дам
Тобі я шаблі! (Кидає в річку). В Альту! Хай
Лежить вона на пам'ять нашим внукам!..
Так, милий мій, коханий мій Францішку!
Нема надії, ми загинем разом,
Загинем разом! День страшний настиг:
Лисенко встав із домовини, грізно
Гукнув - крикнув на грізную кравчину...
Уранці Переяслав слобониться;
Сьогодні почитаються з ляхами.

Староста

Марино! Що се?

Марина

Помста і слобода!

Староста

Куда мені біжати? що робити?
Пожар! різня!..

Марина

І помста і слобода!

Староста

Змія! Я задушу тебе! Ти перша
Ізгинеш...

Марина

Перша із тобою вкупі.
Ось зараз налетять сюди козаки,
Лисенко й Герцик. Тут, обнявшись кріпко,
Ми згинем вкупі. Я тебе кохала
І за кохання згину.

Староста

Мати божа!

Марина

Молитись — дарма! Божий суд настигнув!

Староста

Марино, серце! Що ти робиш?

Марина

Те, що
Робить я мушу. Як дівчина руська —
Я допомгла братам своїм і ляха
Старшого привела на згубу руським;
А як твоя коханка — вмісті згину
Під руськими шаблями.

Староста

Я чую —
Сюди біжать... в мене немає шаблі...
Немає бережіння... Лихо! смерть!..
Марино! Що ти наробила?..

Марина

Серце

Моє! мій милий! мій коханий! мій
Францішку вічно любий... Чую, чую!
Йде смерть до нас!.. О серце! дай, прилипнем
Губами дружка к дружці і загинем!..

(Кидається йому на шию і цілує його)

СЦЕНА VIII

Лисенко, Герцик, козаки з списками, з ліхтарнями, шаблями прибігають товпою

Лисенко

Тут, тут вони! Сестра не обманила!

Герцик

(кидається з шаблею на старосту)

А, злодій!.. А!.. Добравсь до тебе!..

(Хоче його ударити, та побачивши, що Марина його обнімає, остановився).

Марина

Бий... Щож ти став, Семене? Бий нас двох!

Герцик

Марино! Що се? Ти його цілуєш?

Марина

А щож таке, що я його цілую?
Коли його заб'єш, я жить не хочу!
Бий нас обох!.. Бий, ласкав будь, Семене!

Герцик

Чи я отсе зустріти думав?.. Боже
Мій милий!.. Ти, моя Марина люба,
Моя невіста, котру я кохаю
Одну на світі, для котрої чвару
Почать рішився...

Марина

О, душа нікчемна!
Так ти не за своїх братів недолю,
Не за родину шаблю піднімаєш —
За дівчину, паскудний бахур!.. Знай же,

І ви всі знайте, добрі люди. Правду
Скажу вам перед смертю. Я Семена
І не люблю, ніколи і не хочу
Любить! От мій Францішок милий, любий:
Із їм радніша вмерти. Брате, чуєш?
Я діло сповнила своє, сповняй же
І ти своє! (Обійма Францішка).
Убийте нас укупі!

Лисенко

Гей, хлопці! Розлучить їх!

СЦЕНА IX

Анастасій (вбігає).

Горе! горе!
Гнів божий обертається на гордих!
Рука господня помстників карає!

Лисенко

Що ти, пан - отче?

Анастасій

Пощануйте, ради
Христового святого воскресення!
Євреї боялись тіла у суботу
Зоставить на христі: ви, християни,
В ту ніч, коли спаситель, люби наша,
Замучений за грішних чоловіків,
Воскрес і сущим в гробі дарував
Живот, ви кров лете й пожар підняли!..
Народ, як дикий звір, розлютувавсь,
Все б'є і ріже й палить, бідні діти
Об каменюки розбиває!.. Горе
Та лихо нам! Ох, пощануйте, братці!..

Лисенко

Пан - отче, дарма просиш!

Анастасій

Діти! братці!
Ви закаляли празник божий! Ви
Глумуетесь із божій благодаті,

Ви зводите його святую ласку! Горе
І лихо помстникам!..

Герцик

Пан - отче!

Анастасій

Не позирай на мене так гнівливо,
Щоб бог на тебе не поглянув так же.
Бо я вже бачу: много світового
Добра тебе позбавив він сьогодні!
Семене! ти полковник Переяславський!
Ти маєш волю: пошануй ляхів!

(Герцик відвертається, Анастасій бере його за руку).

Семене! Ти ще молодий, ще мало
Господь тобі на світі дав пожити,
Ще мало твоє серце одбуло... Тепер
Для його наступа дві радощі, і перша —
То християнська радість, щоб простити
Своїм врагам: ти ще її не знаєш!
А друга — то диявольська радість,
Щоби потішитись над їх бідною: ти
Не знаєш і сії... Ох, брате! Друга
Тобі здається приязніша першій!..
Семене, ти ще молодий!... Ох, друга
Страшна радість і не довга, скоро
Її туга і мука заміняє;
А перша радість продовжиться довго,
Весь вік твій буде розважати тебе,
І після смерти в вічну райську радість
Перейде... Змилосердися, Семене!

Галас

Ге, бісів син! Тепер прохатись вмієш?
А як колись мій батько у тортурях
Прохавсь, забув? В огонь, розсучий сине!..

Герцик

Пан - отче, чуєш?

Анастасій

Чую, синку! чую...
Ти споманув і про свого отця,
Що мученицьку смерть прийняв за правду...

Його душа тепер у божім царстві
Ликує з янголами... Не турбуй
Її покоя помстою. О, гірко
Душі на світі тім, коли на сім
Гріх за її творять! Тепер твій батько
І в царстві невеселий став: він бачить,
Що ти за його хочеш відомщати;
А праведнії душі дуже плачуть,
Коли побачуть, що на світі роблють
Худее кривні їх... Семене, синку!
Ради душі покійника отця,
Ради спасенія твоєї душі...
Ось я, старий, аж в ніжки поклонюся
Тобі — змилуйся! пошануй!.. Сльозами
Всі ноги обіллю тобі — змилуйся!..

(Становиться навколяшки)

Герцик

Пан - отче, встань! що бо ти робиш се?

Анастасій

Ні, я не встану, буду тут лежати,
Поки або тебе вблагаю в ласку,
Або заб'єш мене... Ти чоловік,
Ти християнин... Змилосердись, синку,
Коханий, брате, батьку милий мій,
Змилуйся! (Кланяється до ніг)

Герцик (кидається до його навколяшки).
Устань свята душа... Я винен, винен!
Ох, я тебе зобидив... Ох, прости
Дурного! Бачу я: великий гріх
Мені... Прости мене...

Анастасій

Ні ти не винен...
Крий боже, ти не винен! Я прощаю
Тобі усе — уваж же ти! О, ради
Христа, змилуйся... Погляди, із ксжною
Часинкою десятки душ там гибнуть...

Герцик

Пан - отче... Що мені робити?.. Я
Не властен, є старший: прохай Лисенка!

Анастасій
Лисенку... Змилосердись!

Лисенко
Годі, годі! Сього не буде!

Анастасій
Не гріши, не вводь
Своїй душі у напасть... Мало літ
Вже може жить тобі: пора подумать.
День прийде, коли бог тебе заставить
Дать одповіт за все твоє життя...
Ох, тяжко буде в день той одвічати!
І рани не спасуть тоді тебе...

Лисенко
Ще раз тобі скажу: сього не буде.

Анастасій (кидається йому в ноги)
Ні, буде! буде!.. Чи хіба не жінка
Тебе вигодувала? Чи ти в лісі
Родився між звірями? Чи в тобі немає
І серця чоловічого?... Лисенко!
Багацько крови й сліз, що ти пролив,
Перед богом справедливим ізібралось...
Багацько ти проти закона діяв...
Одно хоч добре діло на віку
Своїм зроби, і бог тобі простить...
Простить! Одна сльоза, що проливає
З покути грішник, ізтирає гріх,
І злодій робиться вп'ять сином божим
Змилуйся...

Лисенко
Сього не буде.

Анастасій
Змилуйся!..

Лисенко
Хоч не проси, сього не буде.

Герцик

І я із їм тебе прохати хочу:
Він правду каже, нащо гріх нам брати
На душу... Бог уп'ять за се скарає.

Лисенко

Ти просиш визволить ляхів?

Герцик

Еге!

Лисенко

Ти баба, не козак! Гей, хлопці! хлопці!
Озьміть отсього рюму од мене
І закажіть, щоб швидше всіх губили!
Всіх перерізать до півночі! Так,
Кричіть, що я велю...

Анастасій (встає і одвертається).

Тепер хоч годі!
Роби, як знаєш. Я іду відсіль...
Піду у ліс або в болото лучче
З гадюками, з вовками жити, ніж
З тобою... (йде пріч).

Лисенко (довго дума: потім обертається, дивиться пильно в ту сторону.
де пожар і різня; потім підходить до Анастасія і тихо говорить).

Пан - отче! Ти казав: багацько крови
І сліз зібралось перед богом. Правда,
Багато! Що, як я їх пошаную,
Простить мені господь?... Кажи тихенько!

Анастасій

Простить, усе простить.

Лисенко (трошки подумавши, кричить).

Гей, хлопці;
Біжіть: щоб зараз перестали різать
Ляхів! щоби усіх живцем зібрали
І дожидались ранка. (Хлопці біжать).
Правда, правда!
Пора знести покуту...

Герцик

Брате рідний!

Анастасій

Спасена душа!... (Анастасій і Герцик обіймають його).
У сей час радість
Великая на небі настає...
Моліться, діти!

(Герцик і Лисенко скільки там разів хрестяться на сход сонця).

Лисенко (обтирав сльози)

Швидше, швидше, хлопці!
Біжить іще і зупиняйте їх!
Кричить, що я велів всіх шанувати!..
Пан-отче! Дай, я руку поцілую
Тобі, мому спасителю. Ти серце
Мені звернув, ти з богом примирив
Мене... Святий! (Цілує руку).

Анастасій

Не нарікай святим!
Єдин бо свят господь наш Ісус
Христос: йому молись і дякуй, сину.

Лисенко

Так, правда, правда: ізробити добре
Солодше в сто разів, ніж злеє!
О, як мені тепер на серці легко!..

Козак (що держав старосту)

А з сим же що робити?

Лисенко

Відпустить.
Коли усіх прощать, так всіх... А справді:
Як Герцик зна! Я за родину
Йому простив, простиш ти за невісту?

Герцик

Марино! Дітьми ми росли укупі.
Тоді батьки, любуючися нами,
Зарані в жартах спарували нас.

І ми росли, і теж кохання наше
Росло із нами. Батько твій покійний,
Вмираючи, благословив нас. Ти
Перед їм хворим поклялась вірно
Любить мене, клялась мені і потім —
Клялась і зрадила... Бог із тобою!..
Іди з тим, кого кохаєш. Хай
Господь тобі дарує щастя й долю!..
А я... дай боже, щоб моя погибель
Тобі на душу не лягла!.. Дай боже!

(Відходить).

Лисенко

Нехай іде собі — чорт з нею!

(Староста до Марини протяга руки).

Марина

Геть!

Я не піду з тобою, бо я руська.
Ще раз тобі скажу, Францішку: руська!
Тим не піду з тобою... В ті години,
Коли брати мої і одновірці,
Вислобонившись од неволі й лиха,
Од вашої кормиги, чистим серцем
Приносять богу дяку за спасення —
Я будь ізрадницею їх не хочу!
Я не піду із вами, з ворогами
Моїй родини, шляться із прокляттям
На серці і від бога і від рідних...
Я не твоя, Францішку, не твоя!
Кохання наше закінчилось. Годі!
Коли не довелось з тобою вмерти,
Тепер уже я не твоя!.. Прощай!
Прощай, мій милий, мій єдиний любий!
Прощай на вічне... (Обійма і цілує його)
І ви прощайте, добрі люди! Боже,
Спаси й помилуй вас!.. Семене, я
З'обидила тебе, я каюсь: винна,
Бо я тебе обманювала. Лихо
І гріх мені... Бо я нераз казала,
Що я тебе кохатиму й кохаю,
Що ти мені миліше світа... Я
Брехала!.. Ох, Семене, я брехала!..
Ніколи зроду серце до тебе

Не налягало — я ж тобі брехала!..
Прости мене, забудь мене, і вірно
Служи родині й богу... Милий брате,
Прощай і ти! Дай боже, щоб одбувши
І горя і лиха навкінець упокоївсь
Ти на родині з вірними братами
Та приятелями, щоб твоє серце
Було і чисте й радісне — мов небо
Після дощу, як сонце хмари згонить;
Щоб, дивлячись на милу Україну,
Слободную й щасливу, тобі
І весело і радісно було!..
Прощайте, люди добрі! Хай господь
Хранить родину нашу! хай вона
Цвіте собі, як макова квітка!..
Благослови мене, пан-отче добрий:
Я йду у монастир. Прощайте, добрі люди!
(Відійшла, усі дивляться на неї з дивуванням).

Лисенко

Озьміть його й ведіте к недовіркам.
Уранці хай під вашим нагляданням
У дім свій піде ізібратись.

Староста

Кохавши за життя таку душу,
І утеравши навек се кохання —
Мені збирати нічого на світі...
Чого я тут не долічивсь?.. Лисенку!
Ви одоліли: завтра вранці наші
Ляхи, котрі сьогодні вас топтали,
Із города повийдуть, як вигнанці,
Із соромом, з наругою, за посміх
Блукати по світу... Ви одоліли!
Кровава свара наша закінчилася
І ви ще, одолівши нас, як добрі
Нас милуете! О, ви добросерді!
.....

... Я не дивуюсь —
Тобі огидло все одно та теж:
Ти й вигадав сильнішу наругу
Над ворогом своїм... Ти молодець!
На вигадки голінний. Ох, козаче!
Чи справді думаєш, що, один раз
Пощанувавши нас, ти стер всю кров,

Що проливав два роки по Вкраїні?
Чи справді думаєш, що одним разом
Ти розщитався з нами?.. Рідна кров,
Що вслід тебе текла, і сльози бідних,
Випалені, винищені країни —
Кричать мені о помсті проти тебе...
Життя мені не дороге. Лисенко!
За всі твої наруги і мучення,
За всі біди і лиха і напасти,
Що так колись на нас розтошно сіяв,
Тепер зо мною пощитайся! — Бийся!
(Вихоплює із рук у козака шаблюку).

Герцик

Безумний!

Лисенко

Е, ні! він ще й храбрувати!
Оттак то, бач, їх шанувати, проклятих!
(Вихоплює шаблю; січуться).

Лисенко (проколює старосту)

У пекло, к шайтанам, своїм братам!..

(Староста захитався; потім ухопив обома руками шаблюку, рвонувся на Лисенка, ударив його, Лисенко його удруге, і обидва попадали на землю)

Герцик

Лисенко! брате! ранили... лихо! лихо!..
Швидше сюди! перев'язати...

Лисенко (лежачи)

Не ранили, а вбили. Дарма, брате,
Всі перев'язки... Я кінчаюсь... Ляше,
Нам смерть обом... прости мене
За смерть твою, я за свою прощаю...

Староста (лежачи).

Лисенку! дякую!.. Ти слобонив
Мене зо світу, де нема нічого
Для мене... Помремо братами. Друже!
Дай руку, і нехай в примірі нашім
Примириться із Польщею Вкраїна!..
Ой!.. Герцику... перекажи Марині,
Що я її кохаю... (Умирає).

(Козаки збігаються коло Лисенка.)

Лисенко

Ох, душно!.. Підведіть мене хоч трошки...
Де пан-отець?... А! осьде він: у мене
Вже й очі мутяться... Прощай, пан-отче!

Анастасій

О господи! Твоя і власть і воля!

Козаки і народ (прибігають з криком)

Слобода! слобода... Нащо се і хто приказав
шанувати Ляхів?..

Анастасій

Мовчіть... Вже й так господь вас покарав!
Згляніть: ваш визволитель осьде мертвий...

Народ (кричить)

Лисенку! батьку! Хто його? Ох, дайте
Сюда убийника! Розірвемо!
Ізпечемо!.. Наш батьку рідний! Нащо
Покинув нас?..

Лисенко (тихо)

Ох!.. розтебніть мені... я хочу трошки
Сказати їм щось, та дайте мені водиці...

(Анастасій побіг за водою; Герцик піддержує йому голову; Лисенко п'є)

Народе православний!.. Знайте всі,
Що і вояк будь мусить чоловік
Християнин... Усіх ляхів
Повипускайте завтра вранці... Хай
Ідуть собі із богом до родини...
Прощайте, братці!.. Хай вам бог поможе!
Моліться всі за грішну мою душу!

(Вмирає).

Герцик

Не дише, вмер!..

Голоси

Умер!.. умер!.. (Голосять).

Анастасій (над тілом)
Умер, як лицар і як християнин !
Його душа, покутою й добром
Очищена, увійде в божє царство,
В збір праведних воїтелів христових.
Прощай, рачителю слободи й віри !
Нехай на пізні годи твоя слава
Останеться на пам'ять українцям !..
Несіть його до церківки святої...
Своєю смертю дав він нам слободу.

(Обертається до народа)

Народе вірний, православний, добрий !
Бог вчув молитви ваші, приклонивсь
До нашої недолі, слобонив
Од вражої кормиги і нарік
Своїм народом. Славте, славте бога !
Ходімо в церкву : ніч велика, все
Ісповнилося світу ; кожна твар
Да веселиться, бо христос - спаситель
Воскрес із мертвих ! Радуйтеся, люди,
І хваліте господа !

Крик народа

Слава богу !
Слава богу !

(Усі ідуть ; за їми несуть тіла)

Герцик (позаді їх)

А як мені — і празника немає !